

Стеблюк Світлана Василівна,
ORCID ID: 0000-0002-2827-6805
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації,
спеціальної та інклюзивної освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВИТИ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF UNIVERSITY EDUCATION

У статті розкрито особливості організації самостійної роботи у закладі вищої освіти як однієї з форм навчальної діяльності. На основі контент-аналізу як методу педагогічного дослідження сформульовано ключові поняття до теми статті. Автором подано власне трактування окремих дефініцій: самостійна робота студента в умовах університетської освіти – це форма організації освітнього процесу, що передбачає взаємопов'язану діяльність здобувача вищої освіти й науково-педагогічного працівника для реалізації мети Освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця; організація СРС – сукупність організаційних (тема, обсяг годин), дидактичних (методів, прийомів, засобів навчання) складових з метою оволодіння компетентностями у процесі самостійної діяльності здобувача вищої освіти; самостійність як сукупність пізнавальних знань, умінь, що сприятимуть розвитку особистості в умовах трансформаційних (наукових, технічних) процесів у глобальному просторі впродовж усієї професійної діяльності; педагогічна умова – сукупність необхідних чинників, за яких компоненти освітнього процесу, їх цілісність забезпечуються моделюванням змісту, методів, прийомів, форм навчання з метою формування компетентної особистості.

Метою статті є визначити педагогічні умови організації самостійної роботи студентів у процесі викладання педагогічних дисциплін в умовах університету. Завданнями стали на основі аналізу наукової педагогічної літератури сформулювати ключові поняття дослідження, визначити педагогічні умови організації СРС, продемонструвати приклади їх реалізації.

У процесі дослідження організації СРС виокремлено педагогічні умови: забезпечення компетентнісного підходу у визначенні змісту завдань СРС; технологізація освітнього процесу; індивідуалізація самостійної роботи студентів.

На конкретних прикладах продемонстровано реалізацію кожної з педагогічних умов.

Ключові слова: заклад вищої освіти, самостійна робота студента, педагогічні умови, педагогічні дисципліни, аудиторна й позааудиторна робота.

The article reveals the peculiarities of the organization of independent work in a higher education institution as one of the forms of educational activity. On the basis of context analysis as a method of pedagogical research, the key concepts of the topic of the article were formulated. The author presents her own interpretation of individual definitions: independent work of a student in the conditions of university education is a form of organization of the educational process, which involves the interrelated activities of a student of higher education and a scientific-pedagogical worker to realize the goal of the Educational-professional program of training a future specialist; the organization of Independent work of students – a set of organizational (theme, amount of hours), didactic (methods, techniques, teaching aids) components with the aim of mastering competencies in the process of independent activity of a higher education student; independence as a set of cognitive knowledge, skills that will contribute to the development of the individual in the conditions of transformational (scientific, technical) processes in the global space throughout the entire professional activity; pedagogical condition is a set of necessary factors, under which the components of the educational process and their integrity are ensured by modeling the content, methods and forms of education for the purpose of forming a competent personality.

The purpose of the article is to determine the pedagogical conditions for the organization of students' independent work in the process of teaching pedagogical disciplines in university conditions. Based on the analysis of scientific pedagogical literature, the tasks were to formulate the key concepts of the study, to determine the pedagogical conditions for the organization of the Independent work of students, and to demonstrate examples of their implementation.

In the process of researching the organization of the Independent work of students, pedagogical conditions, ensuring the competence approach in determining the content of the tasks of the independent work of students were singled out; technologization of the educational process; individualization of students' independent work.

Implementation of each of the pedagogical conditions is demonstrated on concrete examples.

Key words: institution of higher education, independent work of the student, pedagogical conditions, pedagogical disciplines, classroom and extracurricular work.

Постановка актуальності проблеми. Самостійна робота студентів (СРС) є важливою складовою у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців. Вона передбачена Робочим навчальним планом, Робочою програмою навчальної дисципліни для кожної із спеціальностей з указівкою обсягу годин для виконання. Це одна із форм організації навчальної діяльності в умовах університету, що передбачена Законом України «Про вищу освіту», в якому зазначається «освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами: 1) навчальні заняття; 2) самостійна робота; 3) практична підготовка; 4) контрольні заходи» (Розділ IX, стаття 50) [6].

СРС сприяє розвитку в здобувачів вищої освіти креативності, спрямована на пошук інформації для більш детального вивчення певної проблеми, що є важливою для майбутньої професійної діяльності. Сьогодні у час європейського вектору розвитку освіти постає питання щодо удосконалення її змісту та форм проведення, враховуючи й діяльність університетів в умовах військового стану. Українські виші не тільки модернізують свої Освітньо-професійні програми, але діють у час реформування, що спонукає учасників освітнього процесу до пошуку нових форм у навчальній діяльності з метою підготовки конкурентоспроможного фахівця. Поза увагою не залишається ефективна, чітко спланована організація самостійної роботи здобувача вищої освіти, що забезпечить йому можливість упродовж професійної діяльності удосконалити свої компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації СРС досліджується педагогами за різними напрямками: розвиток вітчизняного досвіду організації самостійної роботи студентів у сучасній практиці вищої школи України (В. Бенера) [1]; дидактичні умови організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів (І. Шимко) [12]; організація СРС, її форми у системі вищої освіти (З. Курлянд, М. Фіцула, Г. Зайчук, М. Романова) [9, 11, 5] та ін.

Контент-аналіз як метод наукового дослідження дав можливість з'ясувати сутність означеної дефініції. За частотою повторюваності формулювання ми з'ясували, що самостійна діяльність здобувача вищої освіти – це:

1) різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, що здійснюються ними на навчальних заняттях або в позааудиторний час за завданням викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі [11, с. 148];

2) система різноманітних завдань з метою засвоєння професійних знань умінь та навичок для формування на їх базі професійних компетенцій, що виконується студентами під час навчальних занять та у вільний час [5, с. 147–148];

3) активна діяльність у позааудиторний час, яка спрямована на придбання нових знань, вмінь, навичок, здатностей тощо у галузі наукової та професійної підготовки фахівців [7, с. 132];

4) самостійність – інтегративна якість особистості, що полягає у здатності та потребі приймати й реалізувати рішення з власної ініціативи і нести за них відповідальність [9, с. 158].

3-поміж видів самостійної роботи розрізняють: пошук та вивчення додаткової літератури; конспектування, складання планів, тез; кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків); написання рефератів, доповідей, оглядів, звітів; виступ з повідомленнями на семінарських заняттях; виконання вправ, розв'язання задач; виконання письмових контрольних, лабораторних робіт; виконання завдань за допомогою ПЕОМ [7, с. 158–159].

Мета статті: визначити педагогічні умови організації самостійної роботи студентів у процесі викладання педагогічних дисциплін в умовах університету. Завдання: на основі аналізу наукової педагогічної літератури сформулювати ключові поняття дослідження, визначити педагогічні умови організації СРС, продемонструвати приклади їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження спрямоване на формулювання педагогічних умов організації СРС у процесі вивчення педагогічних дисциплін («Педагогіка та психологія», «Педагогіка та психологія вищої школи» за ОС бакалавра/магістра), що забезпечать її ефективність у формуванні професійної компетентності. Нами рекомендуються загальні тенденції в організації такого виду діяльності, що дало можливість уніфікувати зміст педагогічних умов.

Самостійна робота студента в умовах університетської освіти нами розглядається як форма організації освітнього процесу, що передбачає взаємопов'язану діяльність здобувача вищої освіти й науково-педагогічного працівника для реалізації мети Освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця. Організація СРС – це сукупність організаційних (тема, обсяг годин), дидактичних (методів, прийомів, засобів навчання) складових з метою оволодіння компетентностями у процесі самостійної діяльності здобувача вищої освіти. У результаті такої роботи формується самостійність як сукупність пізнавальних знань,

умінь, що сприятимуть розвитку особистості в умовах трансформаційних (наукових, технічних) процесів у глобальному просторі впродовж усієї професійної діяльності.

У дослідженні ми акцентуємо увагу на педагогічних умовах, що мають здатність забезпечити цілісність та єдність освітнього процесу й формувати у здобувачів вищої освіти креативні здібності в оволодінні новими знаннями.

Виходимо із того, що понятійний конструкт «педагогічна умова» включає у себе концепт «умова» та концепт «педагогічний». У словниковій літературі поняття «умова» трактується, як «необхідна обставина, яка уможливує здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [2, с. 1295]; «педагогічний» означає цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання та розвиток вихованців. Компоненти П. п.: мета, завдання, зміст, методи, засоби й форми взаємодії педагогів і вихованців, результат [3, с. 253]. Таким чином, під поняттям «педагогічна умова» ми розуміємо сукупність необхідних чинників, за яких компоненти освітнього процесу, їх цілісність забезпечуються моделюванням змісту, методів, прийомів, форм навчання з метою формування компетентної особистості.

У процесі дослідження організації СРС нами виокремлено педагогічні умови, що відповідають сучасній освітній парадигмі.

1. Забезпечення компетентнісного підходу у визначенні змісту завдань СРС.

Організація СРС регламентується Положенням про організацію освітнього процесу у закладі освіти. Відтак, Положення «Про організацію освітнього процесу в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» у розділі 5, пункті 5.3. визначає алгоритм організації СРС. Зокрема зазначається, що «самостійна робота здобувачів освіти забезпечується системою засобів, передбачених робочою програмою навчальної дисципліни: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, збірниками завдань, комплектами індивідуальних завдань, практикумами, методичними рекомендаціями з організації самостійної роботи та іншими навчально-методичними матеріалами (пункт 5.3.2) [10]. Таким чином, зміст СРС визначається Робочою програмою навчальної дисципліни за певним освітнім ступенем, в якій подано співвідношення аудиторної та самостійної діяльності, їх змістове наповнення. У документі сформульовано теми, кількість годин для виконання, форми контролю та критерії оцінювання.

Слід дотримуватися певних вимог до змісту завдань СРС, зважаючи на компетентісно орієнтоване навчання. Нами сформульовано такі:

- 1) відповідність завдань освітньому компоненту ОПП;
- 2) формування у здобувачів вищої освіти дослідницької компетентності;
- 3) створення внутрішніх механізмів до саморозвитку, самокорекції, володіння конструктивними й прогностичними вміннями;
- 4) професіоналізація змісту, урахування галузь знань, освітній ступінь, спеціальність.

Хибною вважаємо думку, що дисципліна «Педагогіка й психологія» повинна забезпечувати підготовку майбутніх фахівців тільки за галуззю знань «Освіта/ Педагогіка». Як показує наше дослідження, вона є важливою й для здобуття вищої освіти за іншими галузями.

Як приклад, дисципліна «Педагогіка й психологія» для здобувачів вищої освіти спеціальності 227 Терапія та реабілітація спеціалізації 227.1 Фізична терапія (укладач Робочої програми С. Стеблюк) включає у свій зміст питання, пов'язані із засвоєнням категорій педагогіки, проте акцентується увага на важливості оволодіння їх майбутніми реабілітологами. Дисципліна дає можливість: 1) з'ясувати підходи до дітей різної вікової категорії, мікрогрупи; визначити їх емоційний стан; 2) налагодити контакт із особистістю; 3) підготувати вербально до вправ реабілітаційного характеру; 4) сприяти розвитку здорового способу життя; 5) вивчити психологічні особливості особистості, її темперамент; 6) здійснювати викладацьку діяльність у закладах фахової передвищої та вищої освіти; 7) проводити власні дослідження, використовуючи методи наукового вивчення; 8) володіти нормативно-законодавчою базою в освітній галузі з метою розуміння системи підготовки майбутніх фахівців у закладах освіти.

Теми для СРС передбачають: аналіз літературних джерел щодо підходів науковців до визначення об'єкта та предмета педагогіки; застосування емпіричних методів дослідження (опитування, інтерв'ю, тестування) у майбутній професійній діяльності; складання методичних нотаток «Можливості інформаційних технологій навчання в освітньому процесі», психологічного панно «Ідентифікація емоцій за мімікою та пантомімікою. Керування емоціями» та інші.

Таким чином, основи педагогіки й психології спрямовані на підготовку майбутнього фахівця, який обізнаний з психологічними особливостями

особистості, здатний співпрацювати з нею на основі толерантності, взаєморозуміння, безконфліктності. Ми погоджуємося з думкою В. Крупи та І. Лободи, які констатують той факт, що проблема підготовки фахівців фізичної реабілітації є важливою не тільки з медичної точки зору. Тут значно більше невирішених питань і нерозв'язаних проблем лежить у педагогічній площині процесу підготовки фахівців цього напрямку [8, с. 96].

Дослідницями сформульовано вимоги до професійних якостей майбутніх фахівців цієї спеціальності: високий рівень професійних знань, умінь і навичок, відповідальність за здоров'я людей, уміння налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки, ефективно співпрацювати з пацієнтами та колегами, створювати позитивний емоційний мікроклімат, уникати конфліктних ситуацій, передбачати та адекватно оцінювати соціальні наслідки різнопланової реабілітаційної діяльності [там же, с. 93].

Таким чином, сучасний фахівець будь-якої спеціальності повинен володіти складовими професійної компетентності, що сформульовані Освітньо-професійною програмою підготовки, водночас знати психологію особистості, мати педагогічний такт у професійній взаємодії з нею.

2. Технологізація освітнього процесу.

Самостійна робота студентів здійснюється в аудиторних, позааудиторних умовах, практичній підготовці, у процесі написання наукових робіт тощо. Новий підхід до формування професійної компетентності у майбутніх фахівців вимагає інших способів співпраці здобувача освіти й викладача вищої школи. Педагогіка партнерства є основним підґрунтям, що забезпечить здатність до особистісно зорієнтованої взаємодії учасників освітнього процесу у ході виконання завдань самостійної роботи.

Слушною є теза про те, що технологізація освіти в сучасному ВНЗ є ефективною щодо формування в студентів навичок XXI століття, якими є емоційний інтелект, критичне мислення, навички комунікації та співробітництва, медіаграмотність, креативність і новаторство особистості, її адаптаційні можливості [4].

З погляду педагогіки, технологізація передбачає впровадження інноваційних технологій професійної підготовки майбутнього фахівця. Мова йде про застосування інноваційних методів, форм, засобів, інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, у виконанні самостійної роботи зокрема. Наведемо окремі приклади організації СРС із застосуванням інновацій.

Аудиторна робота. Вона є важливою у формуванні ключових компетентностей. Звісно, що виконання завдань на практичних заняттях у більшій мірі вимагають самостійності. Здобувач вищої освіти презентує свій інтелектуальний продукт, який створив під час опрацювання запланованої самостійної роботи (презентація, реферат, тезисний план, текст-есе, педагогічне панно тощо) й приймає участь в його аналізі (чи взаємоаналізі) для оцінювання. Окрім цього, на практичних заняттях виконуються тренувальні вправи репродуктивного, конструктивного, творчого характеру, рекомендуються тести різної складності. Зауважимо, що вкрай важливо викладачу дібрати компетентнісно орієнтовані завдання із використанням методів дискусії, «займи позицію», «так чи ні», «гронування» та ін. Кожен вид діяльності оцінюється відповідно до критеріїв, що прописані у робочій програмі науково-педагогічного працівника.

У процесі викладу лекційного матеріалу застосовуються елементи самостійної роботи, що можуть не підлягати оцінюванню, проте мотивують студентів до навчальної діяльності, розвивають критичне мислення, формують демократичні та загальнолюдські цінності у процесі діалогічного мовлення.

Для прикладу наведемо проведення лекції-інсерту. Алгоритм дій такий: 1) викладач рекомендує студентам окремі (1–2) пункти лекції у готовому вигляді; 2) здобувач опрацює їх із уживанням позначок: + (це відомо); – (цього не знаю); ! (хочу дізнатись); 3) продовження лекції у форматі взаємопояснення, дискусії. Доцільно викладачу рекомендувати джерело, з якого більш детально можна дізнатися про певний науковий факт у процесі підготовки до наступного заняття.

Позааудиторна самостійна робота. Вона дає великі можливості для розвитку самостійності: підготовку студента до практичних (лабораторних) робіт; участь у наукових гуртках, конференціях різних рівнів з презентацією тез та ін. Консультація викладача у цих випадках стає лише епізодичною, спрямовуючою, ініціатива студента стає домінантною.

3. Індивідуалізація самостійної роботи студентів.

СРС здійснюється за керівництвом науково-педагогічного працівника, проте без його безпосередньої участі. У такому випадку це запланований цілеспрямований процес, що дає можливість комплексно розглянути навчальну тему дисципліни. Застосування методу проєктів дасть можливість здобувачу вищої освіти творчо підійти до представлення результатів своєї роботи, виявити

креативні здібності. Нами підкреслюється теза, що вибір презентації свого інтелектуального продукту має належати студентові. У такому випадку СРС набуде креативного змісту, а у деякій мірі й змагального, що сприятиме здоровій інтелектуальній конкуренції, формуванню у студентів загальнолюдських чеснот для майбутньої професійної діяльності в умовах ринкових відносин у суспільному житті.

Важливо змотивувати здобувачів вищої освіти до дослідницької роботи над окремою науковою проблемою, що знайде своє відображення у курсових проектах, кваліфікаційних роботах, наукових публікаціях. Мова йде про індивідуальну роботу студента, в основі якої самостійні дослідження, висновки. Це один із чинників реалізації особистісно орієнтованої моделі освіти, яка сприятиме саморозвиткові, самовихованню особистості, її

здатності до прийняття рішень у невизначених умовах. Створення власної професійної траєкторії розвитку поступово стає домінантою у майбутній діяльності фахівця.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті нами окреслено важливість організації СРС у закладі вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки фахівця передбачає формування у здобувачів вищої освіти складових професійної компетентності, реалізація яких відбудеться у результаті ефективної організації СРС як однієї із форм освітнього процесу. Визначено ключові поняття для дослідження, сформульовано педагогічні умови, показано їх реалізацію в аудиторній та позааудиторній роботі. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у характеристиці інноваційних методів викладання в умовах закладу вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бенера В. Є. Розвиток вітчизняного досвіду організації самостійної роботи студентів у сучасній практиці вищої школи України. *Актуальні проблеми гуманітарної освіти : зб. наук. праць* [за ред. А. М. Ломаковича, В. Є. Бенери]. Кременець : ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2015. Вип. 12. С. 3–7.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови авт.-уклад. Бусел В. Київ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ «Либідь», 1997. 374 с.
4. Желанова В.В. Розвиток рефлексивної компетентності та суб'єктності як ознак обдарованої особистості майбутнього педагога у ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2. С. 118–122.
5. Зайчук Г. М., Романова М. І. Самостійна робота студентів як фактор формування професійної компетентності майбутнього фахівця. *Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр.* Кривий Ріг : КДПУ, 2011. Вип. 32. С. 145–151.
6. Закон України. Про вищу освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 27.07.2024 р.)
7. Козлова Г.М. Методика викладання у вищій школі: *Навчальний посібник*. Одеса, ОНЕУ, 2014. 200 с.
8. Крупа В., Лобода І. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії в сучасних умовах. *Scientific Collection "InterConf" № 177*. С. 93–101
9. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2007. 495 с.
10. Положення «Про організацію освітнього процесу в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет». URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31357> (дата звернення: 27.07.2024 р.)
11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : Навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с.
12. Шимко І. М. Дидактичні умови організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Професійна освіта». Кривий Ріг, 2003. 20 с.